Modelování a simulace 2012/13

Implementace spojitého simulátoru

1. prosince 2012

Autoři: Milan Seitler, xseitl01@stud.fit.vutbr.cz
Martin Šafář, xsafar13@stud.fit.vutbr.cz
Fakulta Informačních Technologií
Vysoké Učení Technické v Brně

1 Úvod

Tento text vznikl za účelem zdokumentování činnosti na projektu do předmětu Modelování a simulace (IMS) vyučovaného Fakultou informačních technologiií Vysokého učení technického v Brně. Popisuje proces implementace spojitého simulátoru v jazyce C++, který pro integrátory využívá numerické metody Eulerovu a Runge-Kutta 4. řádu. Funkčnost výsledného programu je demonstrována na dvou příkladech.

1.1 Autoři a zdroje

Na projektu spolupracovali studenti FIT VUT Milan Seitler a Martin Šafář. Nepřímo byli do řešení svými přednáškami zapojeni také Ing. Martin Hrubý, Ph.D. a Dr. Ing. Petr Peringer.

Autoři čerpali informace z výše uvedených přednášek a studijních materiálů kurzu Modelování a simulace (dále IMS) [1, 2], z absolvovaného kurzu Numerická matematika a pravěpodobnost [3], ze simulační knihovny SIMLIB [4] a také z referenční příručky jazyka C++ [5].

1.2 Prostředí pro ověřování činnosti simulátoru

Výsledný program byl testován na školním serveru merlin.fit.vutbr.cz (CentOS 5.5 64bit Linux).

Výstup programu byl testován na dvou systémech se třemi integrátory, výsledky byly porovnány s programem využívajícím knihovnu SIMLIB. Více v kapitole č. 5.

2 Rozbor tématu a použitých metod a technologií

Spojitá simulace je simulace jevů, které jsou popsány spojitými rovnicemi. K popisu se používají zejména rovnice algebraické a difrenciální. (přednáška IMS 2.11.2012, [1, str. 211]). V rámci předmětu IMS a projektu jsme se zabývali řešením soustav obyčejných diferenciálních rovnic. Spojitých simulací využívají například elektrické a elektronické obvody, uplatňují se mj. i v oborech fyziky, astronomie či chemie.

2.1 Použité postupy

Pro implementaci byl zvolen jazyk C++ s použitím objektově orientovaného přístupu. Ten oproti klasickému způsobu programování přináší největší výhodu při implementaci bloků spojitého systému, kde lze jednotlivé typy bloků sestavit do hierarchické struktury a využít principy dědičnosti.

2.2 Původ použitých metod a technologií

Inspirací při tvorbě projektu byla knihovna SIMLIB, která umožňuje simulaci spojitých i diskrétních systémů, studijní opora předmětu IMS a algoritmus pro numerickou integrační

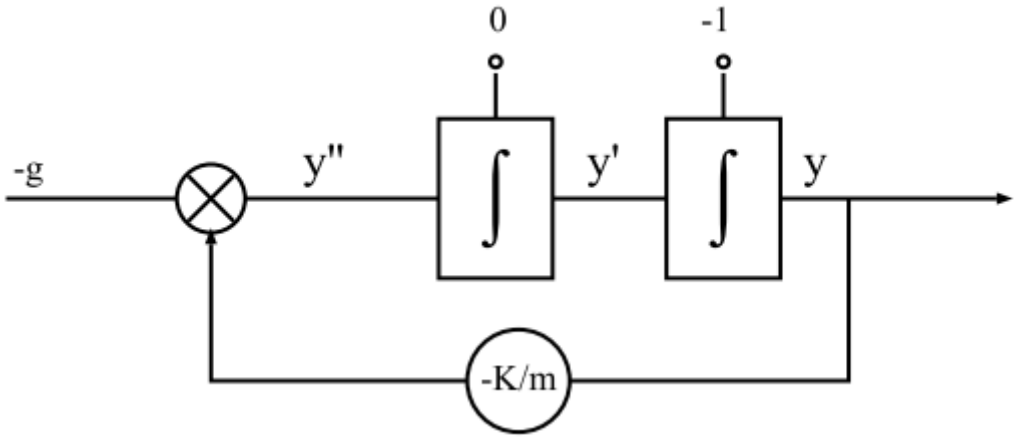

Obrázek 2.1: Grafový popis systému

metodu Runge-Kutta 4. řádu [6].

2.3 Popis spojitého systému

Při popisu spojitého systému diferenciálními rovnicemi lze využít maticového zápisu: [2, str. 57]

$$\frac{d}{dt}\vec{w}(t)=A(t)\vec{w}(t)+B(t)\vec{x}(t)$$
$$\vec{y}(t)=C(t)\vec{w}(t)+D(t)\vec{x}(t)$$

kde:
$\vec{x}$ je vektor m vstupů
$\vec{w}$ je vektor n stavových proměnných (výstupy integrátorů)
$\vec{y}$ je vektor k výstupů
A, B, C, D jsou matice koeficientů.

Názorným popisem spojitých systémů je grafový popis. Diferenciální rovnici [2, str. 58]

$$y'' + \frac{K}{m}y + g = 0$$

je možné zobrazit jako obr. 2.1. Na tomto obrázku rozlišujeme dva typy bloků – funkční (konstanta, násobení konstantou, aritmetické operace) a stavové (integrátor). V rámci projektu jsou pro integrátory implementovány dvě numerické integrační metody - Eulerova a Runge-Kutta 4. řádu.

2.4 Eulerova metoda

Eulerova metoda [2, str. 64] je jednoduchá jednokroková metoda. Počítá novou hodnotu řešení v čase $y(t+h)$ přímo bez pomocných bodů. Její vzorec je následující:

$$y(t+h) = y(t) + hf(t, y(t))$$

Implementace Eulerovy metody je velmi jednoduchá, z důvodu neefektivity však není příliš používaná. Obr. 2.2 zobrazuje postupné zvětšování chyby při řešení rovnice $y''+y = 0$ Eulerovou metodou.

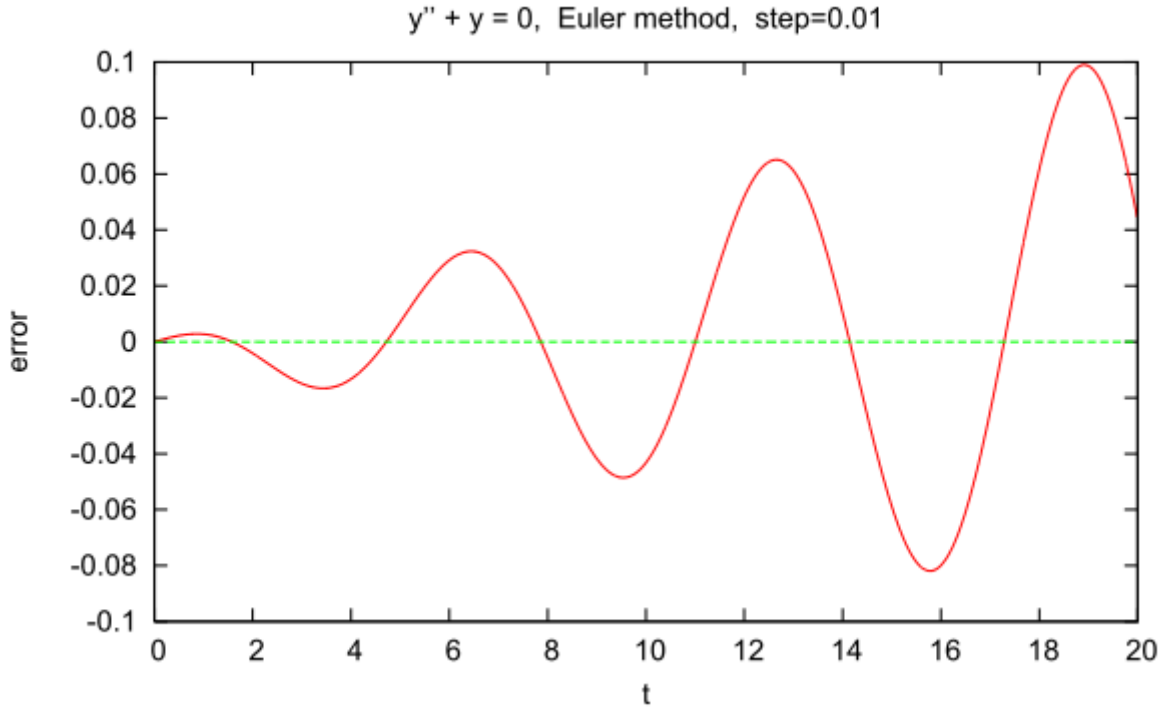

Obrázek 2.2: chyba Eulerovy metody[2, str. 66]

2.5 Metoda Runge-Kutta 4. řádu

Metody Runge Kutta jsou jednokrokové [2, str. 66], oproti Eulerově metodě provádí více výpočtů a jsou tedy přesnější. Konkrétně metoda RK4 před výpočtem výsledného řešení vyhodnocuje ještě čtyři koeficienty k1-k4. Její vzorce jsou tyto:

$$
\begin{aligned}
k_1 &= hf(t, y(t)) \\
k_2 &= hf(t + \frac{h}{2}, y(t) + \frac{k_1}{2}) \\
k_3 &= hf(t + \frac{h}{2}, y(t) + \frac{k_2}{2}) \\
k_4 &= hf(t + h, y(t) + k_3) \\
y(t + h) &= y(t) + \frac{k_1}{6} + \frac{k_2}{3} + \frac{k_3}{3} + \frac{k_4}{6}
\end{aligned}
$$

Rozdíl metody Runge-Kutta oproti Eulerově metodě demonstruje obr. 2.3, kde je zobrazena chyba metody Runge-Kutta-England (varianta RK4) při řešení stejné rovnice. Dle měřítka osy y (velikost chyby) lze vypozorovat, že chyba se v obou případech pohybuje ve zcela jiném řádu.

3 Koncepce

Cílem projektu bylo implementovat simulační jádro pro spojitou simulaci, které, podobně jako SIMLIB, poskytuje funkce pro modelování a simulaci spojitých systémů. Jedná se tedy o knihovnu, kterou uživatel zahrne do svého programu, ve kterém namodeluje požadovaný spojitý systém a následně spustí simulaci. Knihovna zpracovává soustavy diferenciálních rovnic prvního řádu, v případě rovnic vyšších řádů je nutné je nejprve převést [2, str. 59].

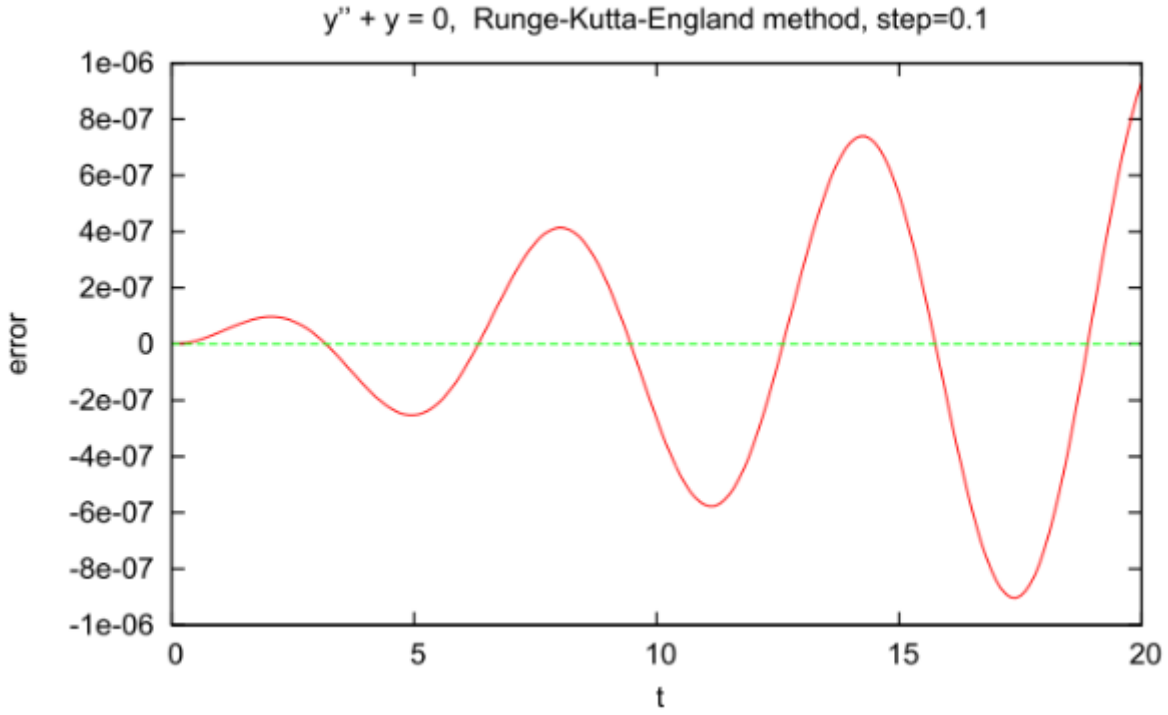

Obrázek 2.3: chyba metody Runge-Kutta-England[2, str. 67]

Při modelování systému je možné použít konstanty, aritmetické operace +-*/, unární minus a integrátory. Před započetím simulace je potřeba nastavit parametry simulace, tedy počáteční a koncový čas, délku časového kroku či počáteční podmínky integrátorů. Knihovna umožňuje nastavit výpis do uživatelem zvoleného souboru či na standardní výstup.

3.1 Vytvoření modelu

Spojité systémy se skládají z jednotlivých vzájemně propojených bloků. Klíčovými bloky při spojité simulaci jsou integrátory, jejichž vstupním výrazem může být kombinace dalších bloků systému a aritmetických operací. Jednotlivé bloky mezi sebou odkazují a vytváří tak hierarchickou strukturu pro jednotlivé výrazy. Například výraz $a = -2c + d$ lze graficky zobrazit viz obr. 3.1

3.2 Algoritmus spojitého simulátoru

Algoritmus spojitého simulátoru vypadá takto:

1. Namodeluj simulovaný systém
2. Nastav parametry simulace, počáteční podmínky a integrační metodu
3. Začni v nastaveném počátečním čase a dokud se čas nerovná zadanému koncovému, prováděj následující:
   (a) vyhodnoť vstupy všech bloků systému
   (b) proveď jeden krok numerickou metodou (vypočítej nové stavy integrátorů)
   (c) posuň čas simulace o zadanou délku kroku

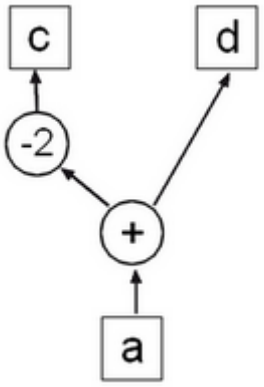

Obrázek 3.1: výraz $a = -2c + d$ ve stromové struktuře bloků

3.3 Výstup programu

Standardním výstupem knihovny je výpis času a stavů všech integrátorů v každém kroku simulace. Uživatel může dále před zahájením simulace doplnit například záhlaví výstupu.

4 Architektura simulátoru

Architektura simulátoru vychází přepokladů uvedených v kapitole 3 a inspiruje se také simulační knihovnou SIMLIB. Mimo funkce vázající se k samotné simulaci jsou uživateli poskytnuty funkce `SetOutput` a `Print`, které slouží k nastavení výstupního souboru (výchozí je standardní výstup) a zápisu do něj.

4.1 Rozdělení tříd

4.1.1 Simulátor

Jádro simulátoru se nachází v třídě `Simulator`, která obsahuje parametry simulace jako jsou počáteční čas či délka kroku. Dále uchovává seznam integrátorů `integrators` a ukazatel `method` na metodu použitou pro numerickou integraci. Všechny atributy třídy kromě seznamu integrátorů jsou privátní a pro přístup k nim slouží veřejné metody `SetStart, GetStart` atd. analogicky. Pro přidání integrátoru do seznamu je možné použít metodu `AddIntegrator`. Třída `Simulator` poskytuje také metody pro inicializaci (`InitAll`) a vyhodnocení vstupů (`EvalAll`) integrátorů. Samotnou simulaci spouští metoda `Simulate`.

4.1.2 Bloky

Jak již bylo vysvětleno v kapitole 3, simulovaný systém lze modelovat pomocí bloků. Hlavním blok reprezentuje třída `Block`, jejími přímými potomky jsou třídy `Constant, Variable, Integrator, Time, Operation`. Všechny tyto musejí implementovat virtuální metodu `Value`, která vrací aktuální hodnotu daného bloku. Na třídě `Block` je nezávislá třída `Input`, ta v sobě obaluje ukazatel na jednotlivé bloky, čímž umožňuje univerzální použití bloků ve všech výrazech. Třída `Constant` obsahuje číselnou konstantu typu double, třída `Variable` ukládá libovolný výraz, ve třídě `Time` se nachází ukazatel na globální čas simulace, je tedy možné do výpočtu zahrnout i hodnotu času (použito při integraci metodou RK4).

4.1.2.1 Integrátor

Třída `Integrator` je potomkem třídy `Block`, oproti ostatním potomkům však nabízí více atributů a metod. Kromě vstupního výrazu obsahuje také jeho poslední vypočítanou hodnotu, dále ukládá počáteční podmínku integátoru a jeho stav. Metody třídy umožňují nastavit vstup integrátoru, přístup k atributům, vyhodnocení aktuální hodnoty vstupního výrazu a počáteční inicializaci stavu integrátoru.

4.1.2.2 Aritmetické operace

Základní třídou aritmetických operací je třída `Operation`, která je potomkem třídy `Block` a obsahuje dva výrazy, každý pro jeden z operandů (v případě unárního mínus je využit pouze jeden výraz). Aktuální hodnoty výrazu lze získat metodami `Input1Value` a `Input2Value`. Potomky této třídy jsou jednotlivé aritmetické operace `Add, Sub, Mul, Div, Minus`, které provádí danou operaci nad dvěma uloženými operandy ve formě výrazů v instancích třídy `Input`. Tyto funkce jsou volány prostřednictvím přetížených aritmetických operátorů.

4.1.3 Numerické integrační metody

Nadřazenou třídou pro obě metody je třída `Method` která pouze deklaruje virtuální metodu `Integrate`, kterou obě třídy potomků implementují. Třídy `RK4` a `Euler` obsaují referenci na hlavní simulační třídu `Simulator`, skrze kterou přistupují k seznamu integrátorů. Dále v metodě `Integrate` implementují danou numerickou metodu dle vzorců uvedených v kapitole 2.

5 Podstata simulačních experimentů a jejich průběh

Činnost simulátoru byla ověřena na dvou příkladech s diferenciálními rovnicemi, první z nich byl převzat z demonstračního cvičení IMS, druhým příkladem je Lorenzův atraktor.

5.1 Postup experimentování

Výchozí rovnice nejprve byly upraveny do tvaru, který je možné zadat jako vstup integrátoru. Pro každý příklad byly vytvořeny modely pro náš program i pro SIMLIB, byly nastaveny stejné parametry simulace, aby bylo možné porovnat výsledky. Výpočty integrátorů byly zobrazeny v podobě grafů, kde jsou do jednoho grafu pro srovnání vyneseny výstupy obou programů.

5.2 Experimenty

5.2.1 Soustava diferenciálních rovnic vyššího řádu

Tento příklad byl převzat z demonstračního cvičení předmětu IMS z 28.11.2012. Je dána soustava diferenciálních rovnic

$$8y' + 3y + 5z = t$$
$$2z'' + z + 5y' = 0$$

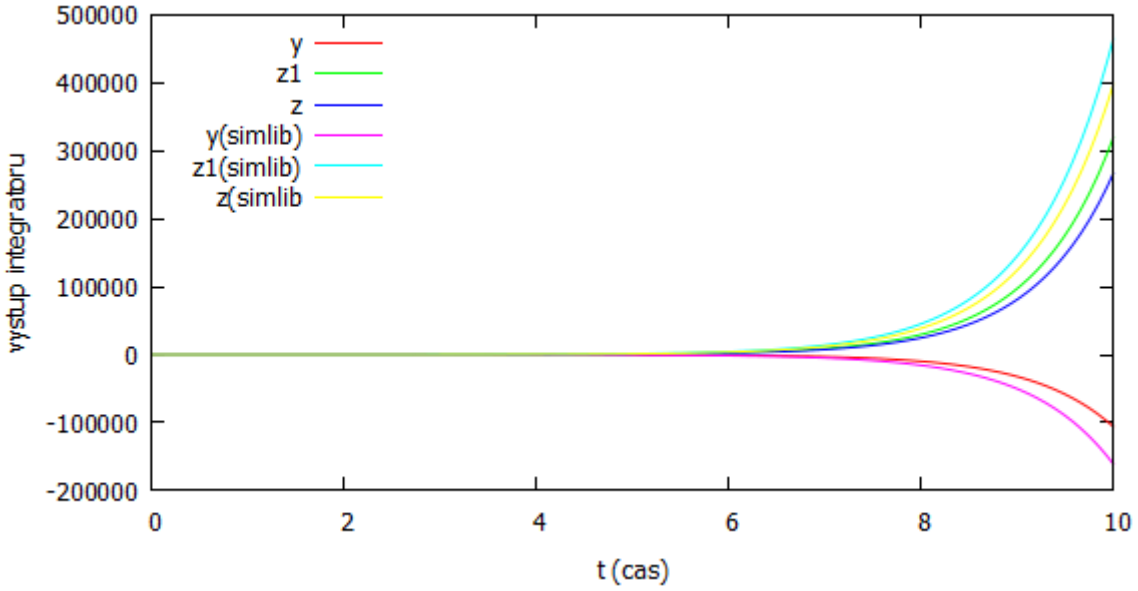

Obrázek 5.1: hodnoty integrátorů prvního příkladu v čase t

Parametry simulace byly následující: počáteční čas = 0, koncový čas = 10, délka kroku = 0.01, numerická integrační metoda byla Eulerova. Vstupy integrátorů byly nastaveny takto:

$$y : \frac{-3y - 5z + t}{8}, y(0) = 1$$
$$z' : \frac{-z - 5y'}{2}, z'(0) = 2$$
$$z : z', z(0) = 3$$

Průběh hodnot integrátorů zachycuje graf 5.1.

5.2.2 Lorenzův atraktor

Tento příklad byl převzat z ukázkových příkladů knihovny SIMLIB. Lorenzův atraktor popisují tři diferenciální rovnice:

$$x' = \sigma(y - x)$$
$$y' = x(1 + \lambda - z) - y$$
$$z' = x * y - b * z$$

Parametry simulace byly následující: počáteční čas = 0, koncový čas = 30, délka kroku = 0.01, numerická integrační metoda byla Runge-Kutta. Vstupy integrátorů jsou analogické výše uvedeným rovnicím. Průběh hodnot integrátorů je zobrazen na grafu 5.2.

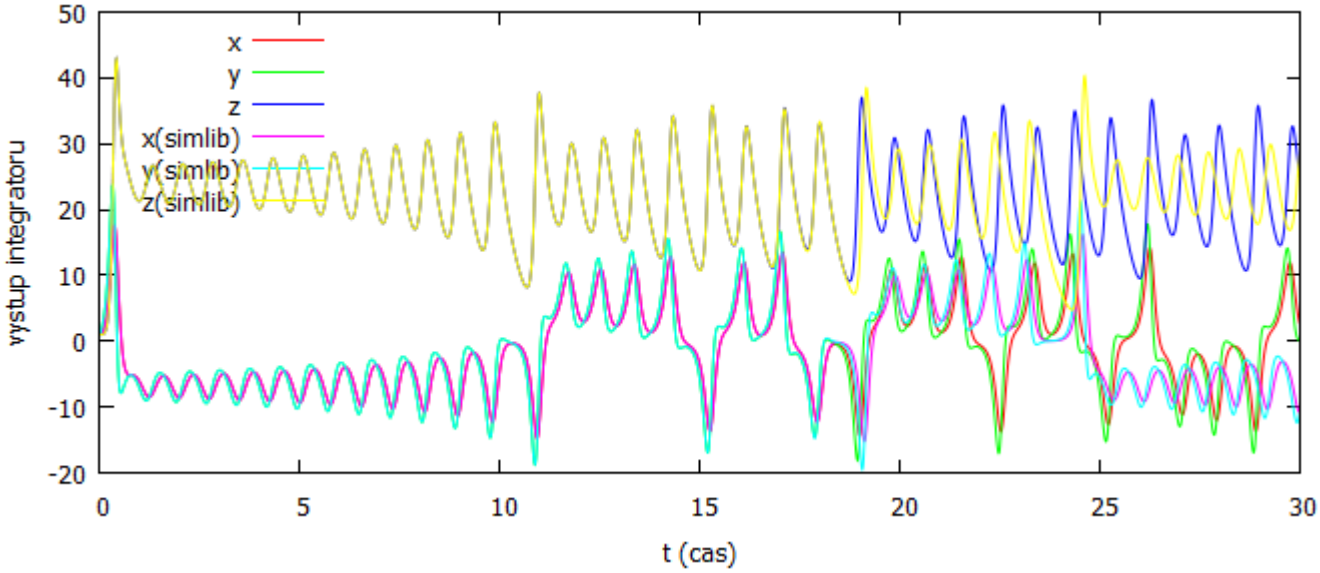

Obrázek 5.2: hodnoty integrátorů druhého příkladu v čase t

5.3 Závěry experimentů

V obou experimentech byly srovnány výstupy implementovaného programu a knihovny SIMLIB. Z grafu lze vyčíst, že hodnoty nejsou zcela stejné, neboť SIMLIB používá upravené verze obou numerických metod, v naší implementaci jsou použity základní varianty. U prvního příkladu lze vidět, jak se rozdíl mezi hodnotami postupně zvětšuje.

6 Shrnutí simulačních experimentů a závěr

V rámci projektu byla vytvořena knihovna v jazyce C++ umoňující simulaci spojitých systémů. Byly implementovány dvě numerické integrační metody, Eulerova a Runge-Kutta 4. řádu. Při experimentování se simulátorem a porovnání výsledků s knihovnou SIMLIB byly zjištěny drobné odchylky způsobené použitím úpravených variant numerických metod v SIMLIBu. V dalším vývoji simulátoru by bylo možné zahrnout výpočet chyby či detekci rychlých smyček.

Literatura

[1] P. Peringer: přednášky předmětu *Modelování a simulace*
https://www.fit.vutbr.cz/study/courses/IMS/public/prednasky/IMS.pdf

[2] P. Peringer: studijní opora *Modelování a simulace*

[3] B. Fajmon, I. Růžičková: studijní opora *Matematika 3*

[4] Simulační knihovna SIMLIB
http://www.fit.vutbr.cz/~peringer/SIMLIB/

[5] Referenční příručka jazyka C++
www.cplusplus.com/reference/

[6] Implementace metody Runge-Kutta 4. řádu v C++
http://www.fit.vutbr.cz/study/courses/IMS/public/priklady/rk4-test.c.ht